

ANTONI SIMON

## «España se rompe!». Més enllà d'una qüestió política, una qüestió moral

«España se rompe» no és un sant i senya nou de la dreta i la ultradreta espanyoles, però recentment s'ha tornat a expressar i a divulgar amb força arran del Procés independentista català i de la llei d'amnistia pactada entre el govern socialista espanyol i els partits nacionalistes catalans. L'addició del verb transitiu *romper*, que en la principal definició del *Diccionario de la Real Academia Española* significaria 'separar con más o menos violencia las partes de un todo, desaciendo su unión', amb el mot *Espanya*, relacionat ací amb la idea d'estat-nació, fa que aquest lema sigui essencialment una crida a actuar davant el perill que un valor politicomoral (la unitat d'Espanya) pateixi la desintegració o la fractura.

Tant el lema com el concepte que vol *salvar* (la unitat d'Espanya) mesclen política i moralitat, ja que en aquesta interpel·lació del «España se rompe» interaccionen una convicció política interpretada com a transcendent i una emotivitat que vol ser activada col·lectivament a partir d'una concepció metapolítica d'Espanya, això per tal d'aconseguir uns objectius polítics concrets. El paper que els valors morals

---

Antoni Simon Tarrés (Girona, 1956) és catedràtic d'Història Moderna a la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Darrerament ha publicat *La unitat d'Espanya com a valor polític* (Afers, 2022) i *La construcció de l'enemic interior. Els catalans en el pensament polític espanyol* (Afers, 2024)

juguen en la política ja està prou ben teoritzat i provat (George Lakoff, 1996; Isabella Engelli, Christoffer Gree-Pedersen i Lars Thorup, 2012); però l'origen de les conviccions morals emprades en la política és un tema subjecte de debat, ja que les tesis evolucionistes que defensen l'existència d'un «aprenentatge moral» del passat (Peter DeScoli i Robert Kurban, 2013), conviuen amb la línia explicativa sobre l'aparició dels valors morals en la política a partir de la necessitat de justificació i legitimació dels constructes ideològics que la sustenten (Peter K. Hatemi, Charles Crabtree i Kevin B. Smith, 2019).

Aquesta és una temàtica gens fàcil d'abordar ja que les interaccions entre moral i política constitueixen un sistema complex amb diferents nivells d'anàlisi, tant individuals com col·lectius: l'emocional, el motivacional, el cultural, etcètera. Fins i tot acceptant la tesi que existirien unes *moral intuitions* universals en les relacions humanes (Jonathan Haidt i Joseph Craig, 2004; Jonathan Haidt, 2012), està prou clar que aquestes poden ser definides de maneres ben diverses, fins i tot oposades, segons els contextos en què es donen (Tage Shake Rai i Alan Page Fiske, 2011). És a dir, qualsevol valor moral (de dimensió política en aquest cas) acabaria sent finalment el precipitat de la relació dialèctica entre dites motivacions morals genèriques d'una banda, i el desenvolupament cultural i les experiències de les relacions socials concretes d'una altra.

Acceptant, per tant, que les construccions politicomorals tenen una historicitat, intentarem esbrinar-ne la que es relaciona amb la construcció «España se rompe», així com els mecanismes i les estratègies politicoideològiques emprades per situar-la com un valor hegemònic en el pensament nacionalista espanyol.

#### **NACIONALISMES I MORALITAT. DUALITAT D'ORDRES MORALS I CONSTRUCCIÓ DE L'ENEMIC INTERIOR NACIONAL ESPANYOL**

Els nacionalismes contemporanis combinen la emotivitat amb la convicció política vinculada a la noció de sobirania popular (Bernard Yack, 2012). La rellevància del sentiment comunitari en la conformació dels nacionalismes ha fet que, especialment des de finals del segle passat, se n'hagi explorat la dimensió psicològica i moral, dedicant-se igualment atenció als efectes disruptius d'ordre moral derivats dels processos polítics que atempten contra els sentiments d'una comunitat nacional (Robert McKim i Jeff McMahan, 1997; Margaret Moore, 2001).

La dimensió moral lligada a la retòrica caracteriològica de tipus comunitari i l'emotivitat que se'n deriva, són anteriors al món dels nacionalismes contemporanis i, tal com han mostrat els treballs de Joep Leerssen (2006), van constituir un

«ingredient» en la construcció de les identitats nacionals de les ideologies pròpiament nacionalistes. Aquesta imbricació de les construccions culturals dels *etnotypes* amb les dinàmiques polítiques i socials, ha estat referendada per les recerques de la psicologia social atenta als processos cognitius humans —G. W. Allport, 1954; J. C. Brigham, 1971; D. Bar-Tal, 1997, etc.— que han demostrat la importància que tenen els prejudicis dels estereotips en la categorització grupal i en les relacions *ingroup/outgroup*, així com el paper que dits prejudicis han tingut en les dinàmiques d'opressió, discriminació i conflicte. En el cas espanyol, l'*etnotype* dels catalans com a poble rebel i, per tant, com real o potencial enemic interior, queda ja ben establert abans de la fase nacionalista (especialment en les «guerres civils» dels segles XVII i XVIII) i no se n'hi ha de menysprear la importància. La ideologització i, alhora, demonització de les accions dels *altres* col·lectius (tot diferenciant un *ingroup* amb característiques positives d'un *outgroup* amb característiques negatives) constitueix un mecanisme que permet crear una identitat positiva d'un col·lectiu (espanyol en aquest cas) que quedaria legitimat per actuar contra l'*outgroup* (els catalans) que amenaça l'ordre polític establert, cosa que contribuiria a reforçar la seva cohesió i identitat; això per raó que l'enemic intern, al ser un enemic absolut, enalteix aquell que el combat tot atorgant una dimensió moral a la dita lluita.

Diversos autors que han analitzat la reacció del nacionalisme espanyol contra l'emergència del nacionalisme polític català durant les dècades que s'encavallen entre els segles XIX i XX, han constatat la intensificació i la politització en clau nacional dels anteriors *etnotypes* del discurs anticatalà (Agustí Colomines, 1991; Àngel Duarte, 2010; Josep Pich, 2017). Especialment a partir de la divulgació de l'ideari del catalanisme polític per les obres de Valentí Almirall, la declaració de les bases de Manresa de 1892 i dels textos d'Enric Prat de la Riba, les imatges antropològiques negatives es trasmuden en arguments per a la lluita política entre dos nacionalismes.

Ací només volem parlar d'atenció al fet que l'emergència dels nacionalismes subestats d'ençà de finals del segle XIX va encaminar la política hispana cap a la construcció d'unes moralitats diferenciades i en oposició en clau nacional, ja que no s'establiren vies polítiques per adaptar o transaccionar el model d'un estat-nació unitari cap a un Estat plurinacional de formes federals o confederals. Ben al contrari, l'ús de la coerció domina totalment en la resposta a l'emergència dels nacionalismes subestats. De fet, lluny de qualsevol negociació o transacció, el que es produeix és una militarització de la resposta del nacionalisme espanyol estatal, la qual es manifesta precoçment en la llei constitutiva de l'Exèrcit de 1878 i en la llei de jurisdiccions del

1906, militarització que assoleix un «moment culminant» en la guerra i postguerra de 1936-1939 (Manuel Álvaro Dueñas, 1991). Coerció jurídica i armada destinada a reprimir els moviments nacionalistes de Catalunya i Euskadi, i, alhora, enfortir la «espanyolització» d'aquests territoris (Alejandro Quiroga, 2008).

La ideologia del nacionalisme espanyol dominant a finals del segle XIX i inicis del XX, tenia una forta concepció unitària de l'estat-nació espanyol i, tal com detallarem a continuació, va consolidar la «unitat d'Espanya» com a valor polític i moral suprem. Lluny de qualsevol acomodació política cap a la pluralitat nacional es produirà una forta condemna moral dels nacionalismes subestats que reforçarà la seva condició d'enemics interiors. En aquest sentit, l'enemic interior no solament seria un competidor en termes territorials, materials i polítics, sinó un ofensor en termes morals d'un valor sacre; un enemic que hauria arribat a l'apostasia política per deslleialtat, ingratitud i egoisme. Convé afegir-hi la forta i transversal difusió social que agafa el valor politicomoral de la unitat d'Espanya en aquest moment històric d'eclosió dels nacionalismes ja que, en plena *the age of ideologies* (Karl D. Bracher 1984), aquesta dialèctica amic/enemic es donà en el context d'una política de masses. Especialment a través de la premsa i altres mitjans de difusió massiva, l'extensió en l'opinió pública espanyola d'aquest valor politicomoral va anar acompanyat de la idea que el catalanisme i la resta dels nacionalismes subestats, constituïen el principal enemic intern de l'estat-nació espanyol. Una penetració social de la idea de l'enemic interior que resta visibilitzada en les nombroses mobilitzacions reactives anticatalanes i anticatalanistes, fossin aquestes de caràcter popular o promogudes per institucions locals de caràcter cívic o econòmic (Ricardo Robledo, 1975; Javier Moreno Luzón, 2006), així com en la transversalitat politicoideològica de l'anticatalanisme (Àngel Duarte, 2010).

I entenc que això reflectiria molt més la raó d'un nacionalisme espanyol ja ben desenvolupat a final del segle XIX, així com ben estès geogràficament i socialment, en la línia del que han apuntat Mikel Aizpuru (2001) o Ferran Archilés i Manuel Martí (2005) entre altres autors, que no pas la tesi de base orteguiana de la dèbil nacionalització espanyola. Interpretem que és precisament el nervi i el radicalisme del nacionalisme espanyol dominant d'inici del segle XX, allò que el situaria en la senda schmittiana d'interpretar l'estat-nació com la unitat política determinant i amb capacitat per definir (i anihilar) l'enemic interior. La confrontació entre nacionalismes havia convertit el moviment nacional català en un enemic nacional —«l'altre» schmittià que volia destruir l'estat-nació—, amb la qual cosa s'ubicava el catalanisme polític en la noció d'enemic absolut.

**LES BASES IDEOLÒGIQUES DE LA CONFORMACIÓ D'UNA CULTURA POLÍTICA NACIONALISTA AMB UN VALOR MORAL METAPOLÍTIC SUPREM: LA UNITAT D'ESPANYA**

Indubtablement l'assentament de la inviolable unitat d'Espanya com a idea força del nacionalisme espanyol està sobretot relacionada amb el pensament ultradretà espanyol de les dècades dels anys vint i trenta del segle XX. Dos en serien els basaments ideologicopolítics principals: a) L'ultranacionalisme feixista dels Ernesto Giménez Caballero, Ramiro de Ledesma, José Antonio Primo de Rivera, Antonio Tovar, etcètera, i b) L'ultranacionalisme catòlic reaccionari dels Ramiro de Maeztu, José Pemartín, Víctor Pradera, Manuel García Morente, etcètera (Antoni Simon Tarrés, 2022).

Evidentment, els nombrosos polítics i intel·lectuals de l'extrema dreta que teoritzaren sobre el valor de la unitat espanyola ho feren amb discursos variats i accents més o menys propis. Altrament, l'ancoratge ideològic de l'unitarisme ultranacional de les grans famílies polítiques de l'extrema dreta espanyola era divers. D'una part, hi havia la recepció del «nacionalisme integral» maurresià, així com dels teòrics de la «revolució conservadora» germànica, especialment Max Scheler, Carl Schmitt i Oscar Spengler, (Pedro Carlos González Cuevas, 2000) i de les doctrines del *fascio* italià (Victoriano Peña Sánchez, 1995). Però, d'altra part, l'unitarisme ultranacionalista espanyol bevia del llegat del pensament neocatòlic espanyol del segle XIX, amb referents que anaven de Jaume Balmes a Menéndez Pelayo (Antonio Santoveña, 1994). Finalment, tot i ser objecte de polèmica, la petja de l'obra de José Ortega y Gasset era important i reconeguda. La teorització orteguiana d'arrel hegeliana d'un estat-nació radicalment unitari, així com la idea força de la unitat com a valor en la projecció del futur de la nació i la valoració de la violència com element de vitalitat en l'estatificació interna, influïren i es mesclaren amb l'ideari nacional feixista espanyol (Ismael Saz, 2003; Manuel Jesús López Baroni, 2011).

Però cal posar en relleu que l'unitarisme ultranacionalista espanyol va propiciar l'existència d'un espai politicoideològic comú; un espai que fou fonamental per a la integració d'aquestes ideologies d'extrema dreta en una sola cultura política basada en la reafirmació nacional (Martin Blinkhorn, 1980; Gonzalo Álvarez Chillida, 1992; Ferran Gallego, 2014). L'acord sobre la radical unitat de la nació espanyola fou decisiu per crear un àmbit de cohesió i, alhora, de fluïdesa intel·lectual; això en un moment en què els contextos històrics concrets podien tensionar unes perspectives ideològiques prou heterogènies i no mancades contradiccions en altres terrenys.

Aquestes ideologies ultranacionalistes i antiliberals de l'extrema dreta van situar el valor de la unitat d'Espanya en un esglaó superior al dels valors polítics a

partir d'atribuir-li uns principis morals i transcendents. Sintèticament: a) La nació espanyola tindria una naturalesa espiritual (un esperit, una ànima) anterior al «ser» de la pàtria, la qual seria una encarnació d'aquest esperit. La universalitat dels valors morals catòlics que eren inherents a dit esperit feien de la unitat nacional un valor permanent, indiscutible, total i suprem; b) Hi hauria la sublimació d'un destí universal imperial catòlic per projectar el futur nacional espanyol; contràriament, els nacionalismes locals eren mancats d'aquesta missió transcendent; c) Els lligams establerts entre els espanyols i la unitat espiritual de la nació espanyola ultrapassaven tant les voluntats individuals com la mateixa voluntat col·lectiva política nacional. Ni els espanyols del present ni els del futur eren amos d'allò que configurava el llegat històric nacional, el qual no se subjectava a cap contracte polític, sinó que era un valor sacre i etern.

Especialment a partir de la Guerra Civil de 1936-1939, i com a derivació de la consolidació dels dits principis, els ideòlegs del bàndol «nacional» anaren perfilant una cultura política en què el valor de la unitat més que tenir un caràcter adjectiu va assolir una dimensió substantiva; és a dir, la unitat es va convertir en un valor polític intrínsec, imperatiu i vertebrador del règim franquista, això a partir de la talla moral que li fou atribuïda. Cal dir, però, que tot i la coincidència de les distintes famílies de l'extrema dreta sobre la radical unitat de la nació espanyola, l'empremta de la doctrina feixista fou decisiva en el pas de convertir la unitat en un valor substantiu de la cultura política del règim franquista. Tal com ha remarcat Emilio Gentile (1990), la ideologia feixista tenia una dimensió «religiosa», això sobretot en el sentit de propugnar una moralitat pròpia per a l'Estat totalitari, una moralitat en què el culte a la nació com a glorificació del sentit de comunitat tenia un protagonisme cabdal. Com és sabut, el *fascis*, fes, simbolitzava la unitat d'allò dispers, i la idea de la nació «una» fou repetidament proclamada i exaltada pels teòrics del feixisme.

#### **LES ESTRATÈGIES IDEOLOGICODISCURSIVES PER ASSOLIR L'HEGEMONIA D'UN VALOR POLITICOMORAL: LA MORAL ELEVATION**

En un escenari de nacionalismes en competència (l'estatal i els subestats), l'estratègia d'una *moral elevation* (Jonathan Haidt 2003) ha estat molt emprada pel nacionalisme espanyol dominant. Els valors de la «Hispanitat» i d'una missió civilitzadora universal catòlica ja eren presents en el pensament regeneracionista del 98. Tanmateix, tal com hem apuntat anteriorment, serà especialment en la dècada dels anys vint i trenta del segle XX que les distintes famílies de la dreta i l'extrema dreta espanyoles (bàsicament, tradicionalistes, monàrquics alfonsons i feixistes de

la Falange y de las JONS) van sublimar una mística imperial, catòlica i civilitzadora per roborar el nacionalisme unitarista espanyol, ahora que blasraven per insolidaris els nacionalismes subestats que, amb els seus objectius «particulars», volien trencar la unitat en la consecució d'aquests fins suprems.

El discurs jeràrquic de dominació o anul·lació ideològica nacional ha generat en el passat i en el present diverses línies argumentals: racionalitat *vs.* irracionalitat nacional, viabilitat *vs.* «viaje a ninguna parte» (Roberto L. Blanco Valdés, 2005; Jordi Canal, 2013). Tanmateix, la línia discursiva més rellevant de l'estratègia d'*elevation* *vs.* *degration* en la fase constitucional ha estat la que ha desenvolupat l'artificiosa dicotomia entre nació civopolítica (l'espanyola) i altres nacions concurrents en l'àmbit estatal («nacionalitats» segons el text constitucional de 1978) de caràcter etnocultural; un artífici argumental que, a més, ha transitat del terreny pròpiament ideològic al terreny juridicoconstitucional (Fonament 12 de la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya).

A partir de la dicotomia «nacional» entre nació cívica i nació cultural establerta per Hans Kohn i seguida per Ernest Gellner, juristes com Alfredo Cruz Prados (1995) o Francesc de Carreras Serra (2006) entre d'altres, han establert una jerarquia que eleva una nació civopolítica espanyola per damunt de les nacions culturals dels nacionalismes subestats. En síntesi, aquest discurs dicotòmic col·locaria l'estat-nació espanyol per damunt de les contingència del debat polític a partir de l'exercici dialèctic d'enllaçar els principis següents: *a*) s'estableix una tipologia normativa de les nacions i dels nacionalismes basada en antítesis i reduccionismes binaris com il·lustració *vs.* romanticisme, raó *vs.* irracionalitat i emoció, modernitat i progrés *vs.* tradició, etcètera; *b*) d'aquí és dedueix una jerarquia moral entre nació política i nació cultural en què aquesta queda en una posició degradada; *c*) atès que els nacionalismes d'Estat sempre estan ubicats i s'autoatribueixen el domini d'allò polític, desplacen els elements etnoculturals negatius de la construcció binària cap els nacionalismes subestats, i *d*) a partir de la desqualificació dels nacionalismes subestats, els nacionalismes d'Estat neguen o obvien la possibilitat de discutir políticament la qüestió crucial del *demos* en què es legitima l'Estat com a ens polític.

Aquesta estratègia tendent a la dominació nacional, emprada per no pocs nacionalismes d'Estat, ha sigut denunciada per un estol de destacats politòlegs i estudiosos del nacionalisme: David Brown (1999), Bernard Yack (2012), Ramón Máiz (2018) o Yael Tamir (2019); ahora que s'han posat al descobert les inconsistències teòriques d'aquesta dicotomia nacional, sobretot en dos aspectes: *a*) el caràcter dinàmic, canviant i plural dels elements que conformen el fenomen nacional fa impossible reduir aquest a una simple classificació binària (Anthony Smith, 2000),

i b) la intensa imbricació entre valors civicopolítics i valors etnoculturals característica dels nacionalismes converteix aquesta categorització dualística en un ideal merament teòric (Timothy Baycroft i Mark Hevitson, 2006). Específicament, a escala espanyola, els treballs de tipus històric i de sociologia política sobre aquest tema també han demostrat que ni la concepció nacional espanyola és fonamenta en una nació exclusivament cívica, ni el nacionalisme català (ni en general els nacionalismes subestats) es fonamenta exclusivament en una nació ètnica (Janete Silveira, 2007; Ferran Archilés, 2018; Daniel Cetrà, 2019; Joan Vergés-Gifra i Maïa Serra, 2022).

### EL MECANISME DEL «REVERSAL OF MORALITY»

L'ús de constructes politicomorals jerarquitzants no és gens innocent i pot derivar en situacions de subordinació o de violència ètnica. Sobre aquest punt cal recordar que reconeguts especialistes de la psicologia social i de la psicologia política, com són Shana Levin i Jim Sidanius (1998) o Ervin Staub (1999), han apuntat que la violència etnopolítica tendeix a aparèixer quan per la intensificació de la devaluació de la identitat d'un subgrup, aquest esdevé cap de turc dels «mals nacionals»; és a dir, quan el subgrup queda definit com l'enemic que s'interposa en la marxa històrica del grup dominant.

Ja en les primeres dècades del segle XX, les diverses formes de condemna moral que es feien del catalanisme i dels altres nacionalismes subestats, compartien el basament argumental que dits nacionalismes eren destructius mentre que el nacionalisme/patriotisme espanyol era constructiu. La condemna moral portaria a la desqualificació política i, significativament, s'establiria un enllaç entre el discurs antiseparatista dretà i ultradretà i el discurs antisemita (Isabelle Rohr, 2007; Edgar Illas, 2011). Tot i que l'associació entre catalans i jueus no era nova en l'etapa nacionalista, sobretot a partir de la dècada dels anys trenta del segle XX l'antisemitisme serà emprat com a «arma ideològica» per atacar l'enemic nacional, tot vinculant el catalanisme, així com els seus líders (especialment Cambó i Companys), amb la injuriada estratègia d'una conspiració mundial sionista.

Després del juliol de 1936, el bàndol nacional feixista acusarà l'enemic «rojo-separatista» de ser un dels principals responsables de la guerra i la violència desfermades; això per haver atemptat contra el valor sagrat de la unitat de la nació espanyola. La violència i la guerra per combatre l'enemic interior serien justes i necessàries per donar resposta a aquesta «traïció» màxima. Es produiria així una inversió de responsabilitats en el desencadenament de la violència, puix que aques-

ta havia esdevingut inevitable per *salvar* Catalunya. La responsabilitat de la guerra i l'extermini de «l'altre» ja no s'ubicarien en el bàndol rebel feixista que s'havia aixecat contra la legalitat republicana, sinó en l'enemic intern, especialment en l'enemic «rojo-separatista», identificat com a enemic absolut (Josep Benet, 1995; Francesc Vilanova, 1998). En síntesi, el cas de l'enemic interior «rojo-separatista» seria prou paradigmàtic d'un *reversal of morality* (Ervin Staub, 1999) en què a partir d'una intensificació en la devaluació de l'enemic interior, aquest queda exclòs de l'univers moral definit pel grup dominant (la sacralització de la unitat nacional espanyola en aquest cas), i, consegüentment, el combat i la seva eliminació no solament és justificat sinó que és sublimat.

Però després de les hostilitats del 1936-1939 continuarà la «guerra política» contra els nacionalismes subestats, tot traspasant aquest combat la cesura històrica de la transició del franquisme a la democràcia. Una «guerra política» en què la coerció judicial hi jugarà un paper molt important. La idea que existeix una supremacia dels fins politicomorals sobre la normativa jurídica està ben arrelada a l'Estat espanyol. Els jutges serien una «milicia togada» en expressió de Felipe Clemente de Diego (1939), president del Tribunal Suprem en finalitzar la Guerra Civil, i l'empremta schmittiana de crear un Estat nacionalment homogeni i perseguir judicialment els enemics interiors esdevindrà profunda i duradora, tot constituint un «model» de lluita de l'Estat espanyol contra els nacionalismes subestats tant en el franquisme com en la democràcia (Lena Tahmassian, 2012).

En la repressió judicial contra l'actual fase del moviment independentista català, el mecanisme del *reversal of morality* es posarà de nou en marxa. L'Estat espanyol no només ha funcionat com un Estat dual en la lluita contra l'enemic interior català (amb mesures discrecionals adoptades pel poder executiu, com és l'Operació Catalunya, i també mesures discrecionals tant en el terreny legislatiu i jurisdiccional), tal com ha remarcat Josep Maria Vilajosana (2019), sinó que amb la judicialització de la política —maldant perversament per identificar la llei amb els valors morals del dret i després traspassar-los a la política—, s'ha intentat imposar un *frame* de despolitització en el xoc entre nacionalismes (Ignasi Bernat i David Whyte, 2021), tot normalitzant la criminalització política de l'independentisme a partir de l'estratègia de degradar els seus dirigents a simples delinqüents castigats pel codi penal.

En una situació prou clara de *lawfare* (Damià del Clot 2021), amb actuacions judicials marcades per procediments inconstitucionals i antidemocràtics (Mercè Barceló, 2019), el mecanisme del *reversal of morality* funcionaria de dues maneres: a) l'acció punitiva i repressora de les estructures coercitives d'un Estat schmittià

quedaria justificada a partir del valor de la «lleï», la qual atorgaria una fonamentació moral a la guerra política contra l'enemic interior, tot situant alhora les demandes del moviment independentista català en la part disruptiva i agressora de l'ordre polític i moral. De fet, cal recordar que cap codi penal de la història de l'Espanya contemporània tipifica l'existència de delictes polítics. Imbuït del sentit schmittià de constituir l'essència i la totalitat d'allò polític, l'Estat espanyol no admet ontològicament que els «delictes contra l'Estat» (els quals si que estan tipificats en els codis penals) puguin tenir una dimensió política; *b)* segonament, el *reversal of morality* d'aquestes accions judicials pretendria traslladar a l'enemic interior la responsabilitat de les facetes negatives (bàsicament l'ús de la força i la coerció amb finalitats polítiques) emprades i visibilitzades contra l'enemic nacional català: violència de l'actuació policial, aplicació gens temperada de l'article 155 de la Constitució Espanyola, llargues presons preventives als líders independentistes, etcètera.

#### **REPERCUSSIONS DE L'HEGEMONIA MORAL I IDEOLÒGICA D'UN VALOR METAPOLÍTIC DE FONAMENTACIÓ ULTRADRETANA: LA DEGRADACIÓ POLÍTICA I DEMOCRÀTICA**

La indivisibilitat de la inviolable unitat nacional espanyola com idea força moral i política, tal com hem vist ja ben arrelada en la cultura política hispana de les dècades dels anys vint i trenta del segle XX, constituï el principal llegat ideològic del franquisme; un llegat que durant la transició triomfà tant en l'àmbit juridicoconstitucional (CE 2) com en l'espai polític i, consegüentment, es projectà en l'etapa democràtica. La transmigració d'aquest valor moral prominent a la fase postfranquista ha propiciat que el nacionalisme espanyol dominant (de dretes i d'esqueres) hagi assumit un valor suprem que es va fonamentar en ideologies i pràctiques de poder vinculades a principis autoritaris. Un valor moral, el de la indissoluble unitat d'Espanya, també molt més pròxim a teories i pràctiques de coerció i de violència que no pas a les relacionades amb el consentiment i la convivència.

Després de la derogació del règim franquista, la dreta espanyola ha assajat reactualitzar el nacionalisme espanyol per acomodar-lo al marc constitucional democràtic. Tanmateix, les incoherències han estat difícils de sortejar. Les conceptualitzacions essencialistes i autoritàries tradicionals del nacionalisme espanyol, ben assentades en l'etapa franquista, s'han intentat modernitzar i reformular en l'etapa democràtica, però aquests intents han xocat molt sovint amb els valors de llibertat i pluralisme polític definits en el mateix text constitucional (CE 1.1). Tal com ha apuntat Sebastian Balfour (2009), la diversitat de les formulacions neonacionalistes de la dreta espanyola postfranquista comparteix una visió organicista i historicista

de la nació espanyola que la fa «inviolable» a qualsevol altre valor, tot expressant la seva identitat a partir de la desqualificació i el combat contra uns nacionalismes subestats que són interpretats com una amenaça no solament a la unitat nacional sinó a un passat comú compartit.

La subordinació ideològica dels partits de les esquerres polítiques espanyoles a dita concepció nacional unitària, ja prou constatable en els anys de la Segona República (Aurelio Martí Bataller, 2017), no ha fet res més que continuar en l'etapa constitucional. La mixtura dels principis genèrics internacionalistes amb l'essentialisme etniconacional unitarista no és exclusiu del socialisme espanyol (Robert Stuart, 2006); però, en el cas concret del socialisme espanyol, dita subordinació ho és a un llegat ideològic de fonamentació nítidament antidemocràtica.

La impotència socialista per assumir un discurs nacional espanyol alternatiu al de la dreta i ultradreta postfranquista té causes diverses, que no podem abordar ací. Només volem fer esment de l'oblit o menysteniment en què han caigut els intel·lectuals socialistes que anteposaven els valors de la llibertat i el pluralisme polític als de la unitat nacional, com és el cas de Luis Araquistain i la seva obra *España en el crisol* (1921). Pel que fa al socialisme català això encara és més flagrant, car un nodrit estol d'intel·lectuals i polítics com Gabriel Alomar, Manuel Serra i Moret, Andreu Nin, Rafael Campalans o Joan Comorera, va entroncar la tradició ideològica de Francesc Pi i Margall i Valentí Almirall amb els debats del socialisme internacional sobre la qüestió nacional a través de conceptes com «autodeterminació» o «nacions viables». La renúncia del catalanisme socialista a aquests principis durant la transició (Andrea Geniola, 2018), a partir d'una supeditació política al PSOE que li assegurava alguns espais de poder, constitueix, sens dubte, un dels episodis més transcendents, i alhora més vergonyosos, de la història del catalanisme polític i del catalanisme d'esquerres en particular.

En definitiva, en l'etapa constitucional, tot i que hi ha veus discrepants (José Ignacio Lacasta, Ramón Cotarelo, Xacobe Bastida, Lucía Payero, Ramón Máiz, Juan Carlos Velasco, Benito Aláez Corral, Javier Pérez Royo en serien algunes de les més rellevants), el *mainstream* ideològic del nacionalisme espanyol s'ha situat clarament en un eix antipluralista i bel·ligerant contra aquells que qüestionen la nació «singular» de l'estat-nació espanyol. L'escarransit pluralisme del nacionalisme espanyol dominant impedeix el reconeixement i l'acceptació de les diferències nacionals i propulsa, alhora, la continuïtat de la «guerra política» contra els nacionalismes subestats, cosa que inexorablement degrada l'Estat espanyol com a ens organitzador de convivència d'una comunitat política.

Els mecanismes d'aquesta dinàmica de degradació política i democràtica serien essencialment els següents: a) la no acceptació de la pluralitat nacional condueix a la dialèctica schmittiana d'amic/enemic en clau estatal interna; b) la dialèctica amic/enemic tendeix a soscar els principis bàsics dels drets democràtics, ja que si el màxim polític i moral és la unitat «inviolable» de la nació «única» constitutiva de l'estat, els valors de llibertat i pluralisme polític hi resten subordinats i arranats; c) en aquest escenari, fàcilment es produeix una escalada d'enfrontaments per la radicalització dels nacionalismes (estatal i subestats). Una dinàmica conflictiva, però, en què la simetria de la tendència a la irreductibilitat nacional a partir d'una «rivalitat mimètica», segons el concepte encunyat per l'antropòleg René Girard, no pot amagar l'asimetria de força entre els nacionalismes. De fet, s'hauria entrat en una fase repressiva per part d'un nacionalisme d'Estat amb llarg recorregut coercitiu, tot fent créixer els factors d'enemistat i, per tant, de dissociació política.

Si en un sistema democràtic la nació ha de ser una comunitat de convivència i l'Estat la forma d'organització política de la convivència —gairebé sempre plural pel que fa a les comunitats que integra—, el nacionalisme espanyol dominant, en canvi, no s'ha desempallegat de la concepció totalitària i metapolítica del valor moral de la inviolable unitat d'Espanya com estat-nació. És cert que, com qualsevol constructe cultural, dit valor politicomoral és susceptible de canviar, però això només serà possible a partir d'una reflexió, així com d'una voluntat de rectificació profunda, d'un trajecte estatal històricament incapaç de configurar una unitat de convivència no imposada.

Una rectificació, cal dir-ho, gens fàcil d'esdevenir; això tant pels efectes dels mecanismes de poder que propicien la reproducció social de dit valor hegemònic, com per l'entrebarreja que es dona entre ideologia i interessos concrets. Perquè, indubtablement, en el trajecte secular de la unitat d'Espanya com a valor hegemònic del nacionalisme espanyol, hi han quedat incrustats els beneficis derivats del control d'unes estructures d'Estat per part d'unes elits autocràtiques o il·liberals (en el millor dels casos) que han fet, i continuen fent, bandera d'aquest valor metapolític. ◀

## REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AIZPURU, M. (2001): «Sobre la astenia del nacionalismo español a finales del siglo XIX y comienzos del XX», *Historia Contemporánea* 23, pp. 811-849.
- ALLPORT, G. W. (1954): *The nature of prejudice*, Reading (Mass.), Addison-Wesley.
- ÁLVAREZ CHILLIDA, G. (1992): «Nación, tradición e imperio en la extrema derecha española durante la década de 1930», *Hispania* 182, pp. 999-1030.

- ÁLVARO DUEÑAS, M. (1990): «Los militares en la represión política de la postguerra: La jurisdicción especial de responsabilidades hasta la reforma de 1942», *Revista de Estudios Políticos* 69, pp. 141-161.
- ARCHILÉS, F. (ed.) (2018): *No solo cívica. Nación y nacionalismo cultural español*, València, Tirant Humanidades.
- ARCHILÉS, F. i M. MARTÍ (2005): «Una nació fracassada? La construcció de la identitat nacional espanyola al llarg del segle XIX», *Recerques* 51, pp. 141-163.
- BALFOUR, S. (2009): «La derecha política y la idea de nación», dins Manuel Ortiz Heras (coord.): *Culturas políticas del nacionalismo español. Del franquismo a la transición*, Madrid, La Catarata, pp. 59-71.
- BARCELÓ SERRAMALERA, M. (2019): «Crisis constitucional del estado o cuando la ‘unidad de España’ como metaderecho se impone a los derechos fundamentales de la ciudadanía», dins Iñaki Lasagabaster (ed.): *Crisis institucional y democracia (A propósito de Cataluña)*, València, Tirant Lo Blanch, pp. 151-191.
- BAR-TAL, D. (1997): «Formation and change of ethnic and national stereotypes: an integrative model», *International Journal Intercultural Relations* 21(4), pp. 461-523.
- BAYCROFT, T. i M. HEVITSON (eds.) (2006): *What is a nation? Europe 1789-1914*, Oxford, Oxford University Press.
- BENET, J. (1995): *L'intent de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona, PAM. Edició revisada de l'original de 1973.
- BERNAT, I. i D. WHYTE (2021): «Criminalization as strategy of power: The case of Catalunya 2017-2020», *Criminalization of Activism*, pp. 141-152.
- BLANCO VALDÉS, R. L. (2005): *Nacionalidades históricas y regiones sin historia*, Madrid, Alianza Editorial.
- BLINKHORN, M. (1980): «The ‘Spanish Problem’ and the Imperial Myth», *Journal of Contemporary History* 15(1), pp. 5-25.
- BRACHER, K. D. (1984): *The Age of ideologies: A history of political thought in the twentieth century*, Nova York, Sant Martins.
- BRIGHAM, J. C. (1971): «Ethnic sterotype», *Psychologica Bulletin* 76(1), pp. 15-39.
- BROWN, D. (1999): «Are there good and bad nationalisms», *Nations and nationalisms* 5(2), pp. 281-302.
- CANAL, J. (2013): «Crónicas de viaje a ninguna parte. Cataluña 11-S al 25-N», *Cuadernos de Pensamiento Político FAES* 37, pp. 57-68.
- CARRERAS, F. (2006): «El termino nación española en su contexto constitucional», *Anales de la Cátedra Francisco Suárez* 40, pp. 9-42.

- CETRA, D. (2019): *Nationalism, Liberalism and Language in Catalonia and Flanders*, Londres, Palgrave MacMillan.
- CLEMENTE DE DIEGO, F. (1939): *Discurso leído por Don Felipe Clemente de Diego, presidente del Tribunal Supremo en la solemne apertura de los tribunales celebrada el 15 de septiembre de 1939*, Madrid, Instituto Editorial Reus.
- CLOT, D. del (2021): *Lawfare. L'estratègia de repressió contra l'independentisme català*, Argentona, Voliana Edicions.
- COLOMINES, A. (1991): «Remors i negacions. El catalanisme regeneracionista i les Corts espanyoles als albars del segle XX», D.A., *Miscel·lania d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, PAM, pp. 239-282.
- CRUZ PRADOS, A. (1995): «Sobre los fundamentos del nacionalismo», *Revista de Estudios Políticos* 88, pp. 199-221.
- DESCIOLI, P. i R. KURZBAN (2013): «A Solution to the Mysteries of Morality», *Psychological Bulletin* 139(2), pp. 281-299.
- DUARTE, À. (2010): «'Son los catalanes aborto monstruoso de la política'», dins Xosé-Manuel Núñez Seixas i Francisco Sevillano Calero (eds.): *Los enemigos de España. Imagen del otro, conflictos bélicos y disputas nacionales (siglos XVI-XX)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, pp. 341-360.
- ENGELI, I.; C. GREEN-PEDERSEN i L. THORUP (eds.) (2012): *Morality Politics in Western Europe: Parties, Agendas and Policy Choices*, Nova York, Palgrave MacMillan.
- GALLEGO, F. (2014): *El evangelio fascista. La formación de una cultura política del franquismo (1930-1950)*, Barcelona, Crítica.
- GENIOLA, A. (2018): «Un 'partido de partidos' para una nación de naciones. Los socialistas catalanes y el socialismo español de la dictadura a la democracia (1974-1979)», *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea* 17, pp. 43-79.
- GENTILE, E. (1990): «Fascism as Political Religion», *Journal of Contemporary History* 25, pp. 229-251.
- GONZÁLEZ CUEVAS, P. C. (2000): «La recepción del pensamiento conservador-radical europeo en España», *Ayer* 38, pp. 211-231.
- HAIDT, J. (2003): «Elevation and the positive psychology of morality», dins C. L. M. Keyes i J. Haidt (eds.): *Flourishing. Positive psychology and the life well-lived*, Washington, American Psychological Association, pp. 275-289.
- HAIDT, J. (2012): *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*, Nova York, Pantheon Books.
- HAIDT, J. i J. CRAIG (2004): «Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues», *Daedalus* 133(4), pp. 55-66.

- HATEMI, P. K.; C. CRABTREE i K. B. SMITH (2019): «Ideology Justifies Morality: Political Beliefs Predict Moral Foundations», *American Journal of Political Science* 63(4), pp 788-806.
- ILLAS, E. (2011): «On Universalist particularism: The Catalans and the Jews», *Journal of Spanish Cultural Studies* 12(1), pp. 77-94.
- LAKOFF, G. (1996): *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*, Chicago, University of Chicago Press.
- LÓPEZ BARONI, M. J. (2011): «La izquierda orteguiana», *Revista Internacional de Pensamiento Político* 6, pp. 463-492.
- MÁIZ, R. (2018): *Nacionalismo y federalismo. Una aproximación a la teoría política*, Madrid, Siglo XXI.
- MARTÍ BATALLER, A. (2017): *España socialista. El discurso nacional del PSOE durante la Segunda República*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- McKIM, R. i J. McMAHAN (1997): *The morality of nationalism*, Nova York / Oxford, Oxford University Press.
- MOORE, M. (2001): *The ethics of nationalism*, Oxford, Oxford University Press.
- MORENO LUZÓN, J. (2006): «De agravios, pactos y símbolos. El nacionalismo español ante la autonomía de Cataluña (1918-1919)», *Ayer* 63, pp. 119-151.
- PEÑA SÁNCHEZ, V. (1995): *Intelectuales y fascismo. La cultura italiana del 'ventennio fascista' y su repercusión en España*, Granada, Universidad de Granada.
- PICH MITJANA, J. (2017): «El nacionalismo español y el anticatalanismo» dins Damián A. González, Manuel Ortiz Heras i Juan Sisinio Pérez Garzón (eds.): *La Historia, lost in traslation? Actas del XII Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Conca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, pp. 183-195.
- QUIROGA, A. (2008): *Haciendo españoles. La nacionalización de las masas en la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- RAI, T. S. i A. P. FISKE (2011): «Moral Psychology is Relationship Regulation: Moral motives for Unity, Hierarchy, Equality and Proporcionality», *Psychological Review* 118(1), pp. 57-75.
- ROBLEDÓ, R. (1975): «L'actitud castellana enfront del catalanisme», *Recerques* 5, pp. 217-273.
- ROHR, I. (2007): *The Spanish Rigth and the jews, 1898-1945. Antisemitism and Opportunism*, Portland, Sussex University Press.
- SAZ, I. (2003): *España contra España*, Madrid, Marcial Pons.

- SILVEIRA, J. (2007): *Nacionalismo cultural y político: la doble cara de un proyecto único*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- SIMON TARRÉS, A. (2022): *La unitat d'Espanya com a valor polític. Una arqueologia intel·lectual*, Catarroja / Barcelona, Afers.
- SMITH, A. (2000): *The nation in history: historiographical debates about ethnicity and nationalism*, Oxford, Polity Press.
- STAUB, E. (1999): «The roots of evil: Social Conditions, Culture, Personality, and basic Human Needs», *Personality and Social Psychology Review* 3(3), pp. 179-192.
- STUART, R. (2006): *Marxism and national identity. Socialism, nationalism and National Socialism during the French 'fin de siècle'*, Albany, University of New York Press.
- TAHMASSIAN, L. (2012): «Carl Schmitt and the basque conflict: from the design of Francoism to Spanish Democracy», *Journal of Spanish Cultural Studies* 13(1), pp. 59-81.
- TAMIR, Y. (2019): «Not so Civic: Is there a Difference between Ethnic and Civic Nationalism», *Annual Review of Political Science* 22, pp. 419-434.
- VERGÉS-GIFRA, J. i M. SERRA (2022): «Is there an ethnicity bias in Catalan secessionism? Discourses and political actions», *Nations and Nationalism* 28(2), pp. 612-627.
- VILAJOSANA, J. M. (2019): «El estado dual en España: contexto y justificación de la aplicación del artículo 155 CE», *Revista Catalana de Dret Públic. Número especial article 155 CE*, pp. 137-155.
- VILANOVA, F. (1996): «1939: la 'falsa ruta' de los regionalistas catalanes», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V. Historia Contemporánea* 9, pp. 189-205.
- YARD, B. (2012): *Nationalism and the Moral Psychology of Community*, Chicago, Chicago University Press.